

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ

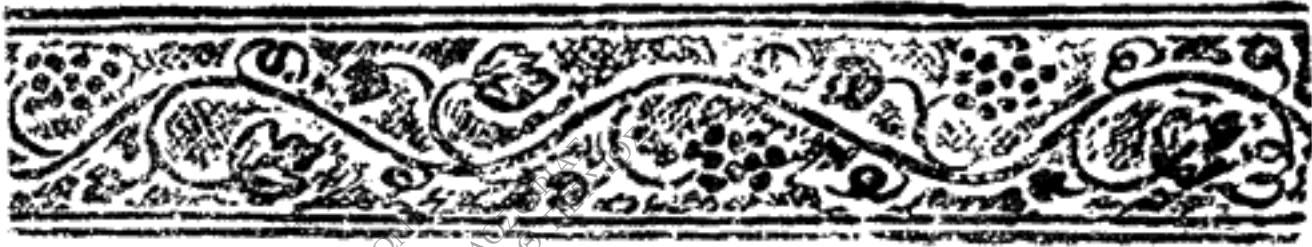
ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1931

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",—ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ, 8 Α
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΥ. Δ. ΠΡΕ. Κ. Τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΜΟΥ⁽¹⁾

Τὸ γράμμα τοῦ Emile Legrand ποὺ ἦταν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο στὴ Γαλλικὴ Φιλολογία ὁ πλέον ἐγκυρὸς νεοελληνιστὴς καὶ γιὰ τὶς ἐκδόσεις μεσαιωνικῶν καὶ νεοελληνικῶν κειμένων καὶ γιὰ τὴ φρονίδα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ τὸν ἐξέχωριζαν, τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας, τὸ δημοσιεύω σήμερὰ στὸ μέτωπο τοῦ βιβλίου τούτου, μὲ τὴν εὐκαιρία ποὺ μοῦ δίνει τὸ ξανατύπωμά του. Ἔλαβα τὸ γράμμα, καθὼς ἡ χρονολογία του δείχνει, τὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Γενάρη τοῦ 1887. Τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» εἶχαν κυκλοφορήσει ἀπὸ τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1886. Τὰ ἔστειλα στὸν ἐπιστολογράφον, ἀποῦ εἶχα λάβει τὸ γράμμα του. Αἰσθάνθηκα τὴν εὐχαρίστηση ποὺ κάτι σημαίνει γιὰ ἕναν ποιητὴ ἐγκαινιάζοντας ὄνειροσάλευτο τὸ στάδιό του, νὰ ἰδῶ στὸ ἐπίσημο πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1885-86, στὴ Σχολὴ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν ποὺ δίδασκε ὁ Legrand, τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου». Ἡ ἐπιστολή του, ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ ὄχι γιὰ τὴν προσοχὴ καὶ τὴ μεγάλη συμπάθεια ποὺ ἔδειχνε πρὸς τὰ ποιήματά μου, ὅσο κι ἂν ἐτύχαινε νὰ μοῦ ἐμπνέη θάρρος καὶ νὰ μοῦ περιποιῆ τιμὴ σημαντικὴ γιὰ τὴν ὀρθὰ κοφτὰ δηλωμένη του ὁμολογία πίστωσης πρὸς τὴ δημοτικὴ γλῶσσαν ποὺ ἔδειχνε ἀπὸ τότε πὼς καρποὺς εὐχνομοὺς ἦταν ἱκανὴ νὰ γεννοβολήσῃ μὲ τὸ στίχο, ἀλλὰ πὼς ἔστεκεν ἀκόμα σχεδὸν ἀδοκίμαστη στὸν πεζὸ λόγον. Ἀπελπισμένος ἀπὸ τὴν εὐλογὴν ἀδυναμία τῆς καθαρεύουσας γιὰ νὰ γίνῃ γνήσια γλῶσσα λογοτεχνικὴ, προωρισμένη νὰ συνεχίσῃ καὶ ἴσως

ν' ἀναδείξῃ, ποιὸς ξέρει! ἄλλη μὰ φορὰ ἀκόμα τὴν ἑλληνικὴ φαντασία· δημοτικιστὴς ἀπὸ τότε ἀκέρσιος, μὲ φανατικὴν ἐπιμονὴ γιὰ τὴν ἀνακάλυψη κάποιου ποιητῆ ποὺ θὰ λογίζοταν ἱκανὸς νὰ χρησιμοποιήσῃ, καθὼς θὰ ταίριαζε, καὶ στὸν πεζὸ λόγον τὴ δημοτικὴ ποὺ ἐφαινόταν ἕως τότε, ἔξω ἀπὸ σπάνια παραδείγματα, δοσμένη ἀποκλειστικὰ στὴν ποίηση· δὲν εἶναι διόλου παραῤῥηνο ἂν μὰ στιγμὴ κλοσημαδεμένης προσδοκίας τὸν ἔφερνε νὰ σταματήσῃ σ' ἐμένα. Σήμερ', περίεργον μορεῖ νὰ φανῆ πὼς ἡ εὐχή τοῦ Legrand φάνηκε σὰ νὰ μὴν εἶχε κανένα ἄμεσον ἀποτέλεσμα. Καί, πράγματι, τὴν εὐφρόσυνην ἐκεῖνου τοῦ ἰδανικοῦ εἰκόνα, καθὼς ἐξεφύτρωνε στὸ ἀπροσδόκητο μονιφέστο τοῦ γάλλου ἑλληνολάτρη, θὰ τὴν εἶδα, καθὼς ἔβλεπε ὁ περίφημος Ruskin τὰ σύγνεφα. «Εἶναι τὰ ὠραιότερα τοῦ κόσμου, ἔλεγε, γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ βιάσῃ χέρι ἀπάνω τους. Δὲ μοῦ ἔστεκε βολετὸ ἄμέσως τότε νὰ ὄνειρεύομαι καὶ νὰ σχεδιάζω κατακτητικὰ κατορθώματα, ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ στίχου σι' ἀκαθόριστα ἐκτεταμένα γήπεδα τῆς πρόζας, ἀποροφημένος, καθὼς ἤμουνα, ἀπὸ τὴ νέα ἑλληνικὴ ποίηση, ποὺ ἔμπαινε σὲ καινούργιον, σχεδὸν ἀπάτητο, δρόμον, γεμάτον ἀπὸ ἀνωμαλίας, χάσματα κ' ἐμπόδια, ποὺ ἴσα-ἴσα χροιάζονταν μίτι, διάκριση, ἐπιμονὴ γιὰ ἕνα περπάτημα, ἀγάλια-ἀγάλια, δυνατὸ καὶ στέρρο, ἕνα κατόρθωμα, μαζὶ καὶ βῆμα καὶ φτέρωμα. Ἦταν ἀνάγκη νὰ ξεφανερωθοῦν ἀκόμα παρακινητὲς καὶ καθοδηγητὲς, γιὰ τὰ γενναῖα σπρωξίματα, καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα. Καὶ ὅμως δὲν ἔλειπαν οἱ πρόσκοποι. Καὶ τότε, καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὰ ψυχαρικὰ συνθήματα καὶ κάποιες νεοσολωμικὲς προσπάθειες, ἄρχισαν αἰσθητὰ νὰ κατασταίνονται τὰ φανερώματα μιᾶς ἐπαναστατικῆς ὁρμῆς πρὸς τὴν πεζογραφικὴ τέ-

(1) Εἶναι ὁ πρόλογος, ἀνέκδοτος, ποὺ προτίσεται στὴ δευτέρῃ ἐκδοσὴ τῶν «Τραγουδιῶν τῆς Πατρίδος μου» τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ ποὺ βλέπει σὲ λιγάκι τὸ φῶς στὸν ἐκδοτικὸν οἶκον Ι. Δ. Κολλάρου.

χνη μετὰ τὴ δημοτικὴν ἢ ἀτμοσφαιρα, μεστωμένη ἀπὸ δημοτικιστικὸς ἀτμούς. Λόγιοι, φημισμένοι πεζογράφοι τῆς καθαρρεύουσας μέσα στὴν πρώτη γραμμῇ, χωρὶς καμιάν ἐπαφὴν καὶ σχεδὸν χωρὶς καμιά συμπάθεια μεταξὺ τους, γιὰ καὶ ἀνεκτὰ διαφοροετικοὶ στὴν πνευματικὴ προκοπὴ ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, συναπαντῶνται, καὶ εἶναι σὰ νὰ δίνουν τὰ χέροισι. Πρὶν ἀπὸ τὸ Σπυριδῶνα Ζαμπέλιον, ὁ Ἐμμανουὴλ Ροΐδης, μετὰ τὸ πρῶτον τοῦ φανερώματι στὴ μετάφραση τοῦ «Ὀδοιπορικῶν» τοῦ Σατωμπριάν, δείχνει ὀλοφάνερα τὴν ἀντιπάθειά του πρὸς τὴ γραμμῇ μας γλῶσσα. Ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης, ἀπαρηγόρητος γιὰ τὸ «τετελεσμένον» πιά γιὰ κείνον γεγονός, γιὰ τὸ ἔγκλημα τῆς καλλιέργειας τῆς καθαρεύουσας. Ὁ Δημήτριος Βικέλιος ξεφώνιζε, ὅσο κ' ἂν ἔσπεκε ἡμεροσ: «Ποῦ τὴν τραβᾶτε, ὦ γραμματισμένοι, τὴ νέα γλῶσσα τὴν ἑλληνική;» Ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις ἀραδιάζοντας, μετὰ τὸ ἐπιστημονικὸν τοῦ κῦρος, τὰ ὑπέροχα προτερήματα τῆς δημοτικῆς. Σὲ μιά δημόσια συζήτησι, στὴ δοκιμασίᾳ ἐνὸς ὀφηγητῆ, μεταξὺ καθηγητῶν στὴ Σορβόννη τῶν Παρισίων γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, δὲν ξέρω ποῖος ἀπὸ τοὺς δυὸ Croiset, σημειώνει τὴν περίεργη, καθὼς τοῦ φαίνονται, ἀντινομία: «Παράξενο, λέγει, νὰ βλέπη κανεὶς πολιτικὸς ἄνδρες καὶ πρακτικὸς ἀνθρώπους νὰ ἐπιμένουν στὴ χρῆσι τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ ποιητῆς νὰ προτιμοῦν τὴ νέα (!)». Τὸ ἔδαφος, ἀγάλια - ἀγάλια προστοιμάζεται. Ἀλλὰ τὸν ποιητῆ, τὴν κρίσιμην ἐκείνη στιγμῇ, τὸν ἐνδιαφέρει, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, κατὰ ἄλλο ἢ ποιήσι του. Πάντα

(¹) «Ἔστια» 1884, τόμ. 17. «Συζήτησις περὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας ἐν τῇ Σορβόννη.» Στὴν ἀπορίαν αὐτῇ ὁ ἐπιφανὴς γλωσσολόγος Α. Meillet μέσα στὸ βιβλίον του «Apres d'une histoire de la langue grecque, 1913» δίνει, χωρὶς ἴσως νὰ τὸ γνωρίζη, μιά ἀπάντησι: «Πολιτικοὶ καὶ δημοσιογράφοι, θέλει νὰ πῆ, μεταχειρίζονται πρὸ εὐχάριστα τὴν καθαρεύουσα, πρὸ κρύβει καλύτερα τὴν πραγματικότητα. Καὶ οἱ ἡμιμαθεῖς, καθὼς λέμε, οἱ demi-savants, ὑπερηφανεύονται, δείχνοντας μετὰ τὴν καθαρεύουσα τὴν ὑπεροχὴ τους.» Ἀλλ' ἀπάντησι τέτοια, μετὰ ὅλη τὴν κάποιαν τῆς παρατηρητικότητα, δὲν ἀρκεῖ. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι περισσότερο περίπλοκο, γιὰ νὰ λυθῇ εἶται. Καθὼς ἢ δημοτικῇ, γιὰ νὰ γραφῇ ὅπως πρέπει δὲν εἶναι διόλου ἀπλή, ἀνάλογα κ' ἢ καθαρεύουσα δὲν εἶναι νεκρῇ.

τὴ δημοτικῇ τὴν ἀνέχεται ψυχόρητα, χωρὶς τίποτε στοχαστικόν, ὁ κόσμος πρὸς διαβάσει, στὸ στίχο. Ἔπειτα, λίγο - λίγο, παράλληλα μετὰ τὴν καθαρεύουσα, μετὰ τὸ ἔδαφος πρὸς κερδίζει, καὶ μεταχειρισμένη ἀπὸ ποιητῆς, ἀναπνέει καθαρότερο ἀέρα, τὴν εὐρύνει τὴ περιοχὴ τῆς. Καὶ τὴν καλλιεργοῦν καὶ τὴν γυμνάζουν. Οἱ Κερκυραῖοι, πρὶν ἀπὸ τὸν Ψυχίον, ἐπιχειροῦν, ἀντίθετα, νὰ τῆς δώσουν, ἀστυκώτερον, πολυσυνθετότερον, δηλονότι λογοτεχνικώτερον μορφῇ.

* *

Στὴν ποίησι, σουτσιασμός, ραγκαβισμός, παπαρηγοπουλισμός, ἔδωσαν ὅ,τι εἶχαν νὰ δώσουν. Στὴν καθαρεύουσα τῶν ἀθηναίων, ὁ Κλέων Ραγκαβῆς, μετὰ τὴν τελευταία του ἀπελπισμένη προσπάθεια νὰ τὴν ἀναπτύξη, τῆς δίνει τὸ τελευταῖον θανάσιμον χτύπημα. Ὁ Ἄϊνε, ὕστερον ἀπὸ λίγο μεταφράζεται στὴ δημοτικῇ ἀπὸ τὸν Ἄγγελον Βλάχο, ἀπὸ τὸν ἴδιον πρὸς μεταφράζει, λίγα χρόνια προτιότερον, τὸν ἴδιον ποιητῆ στὴν καθαρεύουσα καὶ πρὸς μετὰ τὴν μετάφραση τοῦ Λαμαρτίνου εἶχε θρέψει τὴν ἐμπνευσι καὶ τὴ γλῶσσα μιᾶς ἢ δύο γενεῶν ποιητῶν. Τριῶν βιβλίων ποιητῶν σὲ λίγο χρονικὸν διαστήματι εἶναι συμβολικόν τὸ παρουσίημα. Ὁ Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος τῶν «Τρουγόνων καὶ Ἐχιδνῶν» (1878). Μέσα στὶς σελίδες των, ἐκεῖ στὸ πόδι, σὰ σὲ χορὸν καντιρίλλιας, ἕνα συναπάντημα χειρῶν, στίχοι πρὸς θυμίζον Ραγκαβῆ καὶ Παπαρηγόπουλον, τὴ γλῶσσα τοῦ Βαλαωρίτη, τὴ νεοελληνικὴ μυθολογία τοῦ Πολίτη ὁ Baudelaire καὶ τὸ δημοτικὸν τραγούδι, ἕνας πρωτόβγαλτος γάλλος στιχοπλέκτης, πρὶν γίνῃ ὁ Μορέας, συμπυκνωμένοι στίχοι ρεαλιστικοὶ, καὶ ἡδονιστικοὶ, καὶ καλότεχνοι, κατὰ πρὸς κοίταζε ν' ἀντισταθῇ στὸν καθιερωμένον πλατωνισμό, καὶ στοὺς πλατωνισμοὺς τοῦ ρομαντισμοῦ. Οἱ «Στίχοι» (1880) τοῦ Νίκου Καμπᾶ, πρωτόφαντα σὲ φιλοκαλία καὶ ἀριστοκρατικὴν ἀπλότητα τυπωμένον βιβλίον, σὰ νὰ ἤθελε ν' ἀμλληθῇ μετὰ τὴν, πρωτοφανέροισι κ' ἐκείνη, ἀφέλεια καὶ ἀντιρομαντικὴ ὀλιγόλογη συμμετρία τῆς ποιήσεώς του εἶχε φροντίσει τὴν ἐκτύπωσίν του ὁ Λάμπρος Κορομηλάς, φίλος τοῦ ποιητῆ, γυρισμένος τότε ἀπὸ τὴ Δύση, μετὰ σχέδια καὶ φιλοδοξίαις τυπογραφικῆς μέσα

στό μεγάλο τυπογραφικὸν οἶκο τοῦ πατέρα του. Οἱ «Τραγούδες καὶ Ἐχιδναὶ» σὰ γ' ἀποχαιρετοῦσαν κίτι πού ἐσβυνεν οἱ «Στίχοι» τοῦ Καμπᾶ σὰ νὰ πρωτοχαιροτοῦσαν κάποιον ξημέρωμα. Τοῦ Γεωργίου Δροσίνη τὰ «Εἰδύλλια» (1884) σὰ γὰ τὸ ἐβεβιάωναν. Μέσα σ' αὐτά, εἰς «Τραγούδια τοῦ Χωριοῦ» καὶ τὰ «Λόγια τῆς γριᾶς» πρωτοκαθιέροναν στοχαστικά, αἰσθαντικά, μεθοδικά, σύλληψη, τέχνη, γλῶσσαι. Ὁ δημοτικισμὸς Πολὺ πρὶν ἄλλοι συνεχίσουν τὸ παράδειγμα τοῦ ποιητῆ καὶ φημισθοῦν μ' ἐκεῖνο, ὥσως περισσότερο ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἡ λαογραφία στὴν ποίηση τοῦ Δροσίνη, καὶ μ' ὅλα τῆς τὰ βήματα, λογαριασμένα, νομίζεις, γεωμετρικῶς, γίνεται ἀπὸ ἀσχολία, καὶ μελέτη πού προχωρεῖ γιὰ νὰ στερεωθῇ ἐπιστήμη, γίνεται Μοῦσα. Τὰ δύο δημοτικὰ στοιχεῖα, τραγούδι καὶ παράδοσις, οἱ πλουσιώτατες λαογραφικὲς πηγές, μὲ τὴν ἐπίδραση καὶ μὲ τὸ ὑπόδειγμα ἐνὸς μεγάλου διδασκάλου, τοῦ Νικολάου Πολίτη, κατορθώνουν ἐντονην ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ θεσπισμένα τοῦ ρομαντισμοῦ, τοῦ θρονιασμένου στὴν Ἀθήνα καὶ ἀπὸ ἐκείνου δυναστεύοντος ('). Μεταστροφή πού καὶ μὲ τ' ἀρνητικὰ τῆς γνωρίσματα, χαρίσματα ἢ ἐλαττώματα, μὲ τὸ πλησίασμα σὲ κάποιους σκοπέλους ἐπικίνδυνους γιὰ νὰ παραστρατίσουν τὸ αἰθέριο βίβδισμα τῆς ποιητικῆς ἀρετῆς μέσα σὲ χέρια νέων ἀδοκίμαστων, μολαταῦτα ἔδειχεν ἕνα δρόμο, σὰν καθαρότερο, σὰν εὐθύτερο, στὴ Φαντασία πού, ἢ κανονικὰ ἢ μὲ τινάγματα προβαίνοντας, γύρουν νὰ πᾶν ἐμπρός.

Βιβλίον, τέταρτον αὐτό, θὰ ἔπρεπε νὰ συγκαταλεχθῇ στὴ σειρά τῶν τριῶν πού παραπάνω ἀναφέρω: «Τὰ τραγούδια τῆς Πατρίδος μου». Καὶ μὲ ὅλες τὶς διαφορὰς ἀναμεταξύ των, ἡ συγγένεια στενὴ τῶν τέσ-

σερων. Τῶν «Τραγουδιῶν τῆς Πατρίδος μου» μὰ πλέον ἢ γλῶσσα, ἢ δημοτικὴ, καὶ μὲ ποικιλώτερα τὰ θέματα, πλατύτερα τὰ περιεχόμενα, βλέψεις καὶ κλίσεις, παστρικώτερα ὑποσημαινόμενες, μὰ φυσιογνωμία ἐντονώτερη. Ὁρισμένων ποιημάτων οἱ τίτλοι σηκώνουν νερό γιὰ κριτικὰς ἐρμηνεῖς. Δύο ποιήματα τιλοφοροῦνται τὸ ἕνα μὲ τὸ «Νίκο Καμπᾶ», τὸ ἄλλο μὲ τὸ «Γεωργίου Δροσίνη». Οἱ δύο πρωτοπόροι τοῦ νέου ποιητικοῦ χοροῦ. Καὶ στὰ δύο ποιήματα σὰ νὰ καθρεφτίζεται ἡ ποιητικὴ τοῦ καιροῦ μας μὲ τὸ θαυμασιὸν καὶ πρὸς τοὺς δύο ποιητὰς. Ὁ πρῶτος ἔγραφε τοὺς στίχους του, ἀπὸ τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια, ἀντιπαρασχυκούς, καὶ μὲ ὅλη τὴ βαθεῖα συμπάθεια πού ἔτρεφε πρὸς τὸν ποιητῆ: «Ἀπέξω τοῦ Παριάσχου μας τοὺς στίχους ξέρον ὅλοι, ἕνα λουλούδι ἂν κλέψουμε σὲ τέτοιο περιβόλι...» ἔγραφε ὑποσημαίνοντας τὸν ἴδιον ποιητῆ. Πρωτοφανέρωτοι στὴ δημοσιότητα μὲ τὸ σεβασμὸν ἀξίζει νὰ τὸ καυχήθοῦμε. Δύο μου ποιήματα, πρὶν φανοῦνε σὲ βιβλίον, τὴν «Κόρη τῆς Λήμνου» καὶ τὰ «Περιασμένα Νιάτα», τὰ εἶχα ἀναγνώσει σὲ συνεδρία τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσοῦ». Ἐγραφεν ἡ «Ἐφημερίς» (18 Μαρτίου 1885) γιὰ τὴν ἐσπερίδα, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα: «Εἶχε καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν τοῦτο, ὅτι προήδρευε τῆς συνεδρίας ὁ ποιητῆς Ἀχιλλεὺς Παριάσχος.» Οἱ στίχοι τοῦ Καμπᾶ, καὶ στὴν καθαρεύουσά των πὺς κοντὰ στὴν ἐκφραστικὴ τῆς ἀθηναίως σχολῆς, κίντα πὺς ἐπιμελημένοι, στὴ δημοτικὴ των πὺς ἀνετοί, ἀφρόνιστοι, συχνὰ φαιδροί, εἰρωνικοί, μὲ τὸ λογοπαίγνιον καὶ μὲ τὸ χωρατό **φανταιζίστι**, καθὼς θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομασθοῦν, ἀστόλιστοι, σκέτα νέα ἀντιρωμαντικοί, ἀντισταθμίζοντας τὴν ἀφροντισιά των μὲ τὸν ἄερα τῆς νεότητος, χωρὶς νὰ παραμερίζουν καὶ τὸ αἶσθημα μὲ τὴ μελαγχολία του. Στὸ φοιτητικὸν τραπέζι του ὁ ποιητῆς τῶν «Στίχων» ἄφινε σ' ἕνα κομμάτι χαρτί, νεογέννητο, λιλιπούτειο, τὸ ποίημά του. Πρὶν τὸ διαβάσω, δὲν θὰ μπορούσα νὰ φαντασθῶ πὺς τόσο λίγα λόγια, εἶχαν δύναμη νὰ κρούβουν ἀκέρια μὰ ποιητικὴ συγκίνηση. Ἀπὸ τὴ μὰ μεριά τοῦ κοιματιοῦ, ἀνοιχτὸς ὁ Καλλιγᾶς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἕνας γαλλόφωνος τόμος Γκαίτε μὲ τὰ ἀπλά καὶ ἀπὸ

(') *Συχνὰ τονίζοντας ἐδῶ τὸν ὄρο «ρομαντισμός»*, ἔχω ὑπόψη μου τὸν ἰδιότυπον νεοελληνικόν, ἄσχετα μὲ τὸ νόημα, γενικῶς, τοῦ ρομαντισμοῦ, πού μαζί μὲ τὸν κλασικισμὸ εἶναι τὰ δύο καθολικά, σὰν ἀναρχα καὶ σὰν ἀτελεύτητα στοιχεῖα καὶ τῆς ποιητικῆς, καὶ στὴν οὐσία καὶ στὴ μορφή. Στοιχεῖα πού πότε τὸ ἕνα, πότε τὸ ἄλλο, στὴν ἱστορία προέχοντας καὶ ἐξέχοντας, ἔστω καὶ μὲ φαινομενικὴν ἀποκλειστικότητα στὰ ἔργα τῶν κορυφαίων τῆς τέχνης, ὅμως, καλὰ καλὰ, — κρυφότερα ἢ φανερότερα, — συγκυρίαρχα.

τὰ λαϊκὰ βγαλμένα, σὰ λαϊκὰ, τραγούδια του, κυριώτατα, σὰν αὐτό: «— Ἄν ἤμουνα νοικοκυρά, κ' ἂν εἶχα ὄ,τι μου χρειάζεται, πῶς θὰ ἤμουνα τίμα καὶ χριστιανή! Πῶς θ' ἀγαποῦσα τὸν ἄντρα μου!— ἔτσι τραγουδοῦσε, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα «λαϊκὰ» τραγούδια, μὰ δημόσια Βενετσάνη. Καὶ ποτὲ δὲν ἄκουσα εὐλικρινέστερη δέηση» (1).

Στὸν πρόλογο τῶν «Στίχων» ποῦ μου ἀφιερώνονται, ὁ ποιητὴς τῶχει στὸ παννὶ δεμένο πῶς αὐτὸς πάει γιὰ νὰ γίνῃ ἔμπορος, κ' ἐγὼ δικηγόρος. Κάτι βέβαια γιὰ τὸν ἑαυτό του δὲ θὰ τὸν ἀπατοῦσε πῶς ἡ ποίησή του ἦτανε μιὰ νόστιμη κοπέλλα, ποῦ ὅσο μαζὶ τῆς κ' ἂν ἐρωτοτροποῦσε, ἄλλοῦ θὰ καταστάλαζε. Τοῦ τὸ ψιθύριζε ὁ Καλλιγᾶς, ὅσο κ' ἂν δὲν τὸ ἐμεγαλοφωνοῦσε, πῶς θὰ διακρινόταν μ' ἄ μέρι στὴ νομικὴ ἐπιστήμη καὶ θὰ ξεχνοῦσε—καθὼς τοῦλάχιστο φαινόταν—τὶς πρῶτες ἀγίες του. Ἄλλὰ ἐγὼ τὴν εἶχα ἀπὸ τότε καμμένη τὴ σκούφια μου. Ὁ στίχος γιὰ μένα ὄχι τὸ πάρεργο, ἀλλὰ τὸ ἔργο. Καὶ μόνο. Στὸ ποίημά μου πρὸς ἐκεῖνον, καὶ μὲ ὄλο μου τὸ φαναρονισμό μᾶς χρηματολατρίας ἀνύπαρκτης, ἡ ποιητικὴ εὐαισθησία κάνει τὸ χοροπήδημά της, ὅσο ἄτεχνη καὶ ἀνυποψίαστη γιὰ πολλὰ. Τὸ πάθος μου πρὸς τὴν ποίηση, σὰ νὰ ξεσπᾷ ἐξαγγελτικὸ μέσα σ' ἓνα στίχο τοῦ βιβλίου μου, ποῦ εἶναι στὸ ποίημα «Οἱ στίχοι στὴν Πατρίδα μου»:

Σὰς ἀγαπῶ, κ' ἔχω ἀπὸ σὰς μιὰ δόξα νὰ ζητήσω,
ὦ στίχοι...

Πολὺ διαφορετικῆς φύσεως εἶναι τὸ ποίημα ποῦ ἐπιγράφω στὸ Δροσίνη. Τὸ μεστῶνει ὁ θαυμασμός καὶ ἡ τελειωτικὰ γυρισμένη μου συνείδηση πρὸς τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Στὸν ποιητικὸ Βουτσιναιῶ διαγωνισμό ποῦ τὸν ἔκρινε τὸ Πανεπιστήμιον εἶχα στείλει ποιήματα, γραμμένα ὅταν ἤμουν δεκατέσσερον καὶ δεκαπέντε χρονῶν, τιτλοφορούμενα «Ἐρώτων ἔπη». Ἀκοροῖπτονται οἰκτρά. Ὁ εἰσηγητὴς Θεόδωρος Ὁρφανίδης τ' ἀποκαλεῖ «λογιωτάτου γραμματικῶν ψυχρότατα στιχουργικὰ γυμνάσματα». Τὸ ποίημά μου πρὸς τὸ Δροσίνη, παραμερίζοντας ὅλες μου τὶς μαζὶ ξεσπασμένες ζωηρότερες ἢ παιδικώτερες συμπάθειες, ποῦ τὶς χαρακτηρίζει κάτι σὰ

(1) Βλ. Κ. Π. «Γράμματα» τομ. Α 1904.

μεταβατικὸ, σὰν προσωρινό, εἶναι τὸ πλέον ἀξιόλογο δείγμα τοῦ ἰδανικοῦ τῆς νέας ποιητικῆς πορείας, ποῦ δείχνει πῶς κατευθύνεται σὲ τέρμα — ἄς τὸ ποῦμε — θετικό. Ὁ Δροσίνης, μὲ τὰ «Εἰδύλλια» τοῦ 1884, ὁ πρῶτος ἐντεχνος καὶ, τρόπον τινά, προγραμματικὸς ἐργάτης, μὲ τὴν προσπάθειαν νὰ συνδιαλλάξῃ κάποια προμελέτη πρὸς τὴν ἔμπνοή. Οἱ δύο στίχοι ποῦ καταλήγει τὸ ποίημα τῶν «Τραγουδιῶν τῆς Πατρίδος μου» μὲ τὴν Κυρὰ Κάλω, τὴ νεράϊδα ποῦ ἔπλαινε στ' ἄσπρα χέρια τῆς τὸ μαυρομάντηλο τοῦ νιοῦ καβαλλάρη, δὲν εἶναι παρὰ ἡ δημοτικὴ ποίηση, ἠρώϊσσα τῶν «Εἰδύλλιων», ποῦ ἔρχεται νὰ λευκάνῃ τὴ νεόφερτη Μοῦσα (2).

Ἐτσι ἀγάλια ἀγάλια, γίνεται ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀκαθόριστη πομπικὴν ἐπισημότητα τοῦ καθαρηνουσιάνικου λυρισμοῦ. Ἐτσι μᾶς ξεδιπλώνεται, ὅσο ἀπόμακρος, κόσμος χωρακτηριστικὸς μὲ ὄρισμένα σύνορα, μὲ γῆ ποῦ μᾶς φωνάζει νὰ τὴν καλλιεργήσουμε, μὲ ἔδαφος ποῦ στέκεται στὴ διάθεσή μας νὰ τὸ κάμουμε γυμναστήριον, περιβόλι, θέατρον, ὅποιο, νὰ τοῦ χτίσουμε σπιτάκια, κίονια, στὸ τέλος ἓνα καλάτι, ποιὸς ξέρει! Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καὶ ἡ Λαογραφία ἔπαιρνε στὸ χέρι τῆς, κρατοῦσε στὴ σκέπη τῆς τὴν ποίησίν μας. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἡ δημοτικὴ παράδοση, ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ὁ δημοτικὸς βίος μᾶς ἀνοίγε θύρες, μᾶς φανέρωνε ἀπόψεις. Ἄλλὰ, πάντα, πίσω ἀπὸ τὶς γενικῆς ιδέας, ἀπὸ τὰ δυσκολοξεχώριστα σύνολα, ἀπὸ τὰ φευγαλέα ἰδανικά, ὁ ἄνθρωπος, ποῦ ὄλα τὰ ζωντανεύει, γιὰ τὰ ἐπακόλουθα. Ἐμπνευστὴς μπορεῖ νὰ ποῦμε, πρῶτος τῶν «Εἰδυλλίων» ὁ καθηγητὴς Πολίτης. Ἐκεῖνος ποῦ ἔγραψε τὴ «Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἠθῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», ποῦ θὰ περισυνέλεγε τὶς Παραδόσεις, ποῦ θὰ ἐρμήνευε τὶς Παροιμίες, ποῦ θὰ ρύθμιζε τὰ Τραγούδια μας. Ὁ ἰδρυτὴς κ' ἐμπνευστὴς τῆς νεοελληνικῆς Λαογραφίας. Ὁ Δροσίνης τοῦ ἐσχεδίασε φωτεινὴ τὴν εἰκόνα του, τὸ σονέττο τὸ βαλμένο

(2) Βλέπε στὰ «Πρῶτα Κριτικά» μου τὸ ἀρθρον μου (1884) γιὰ τὰ «Εἰδύλλια» τοῦ Δροσίνης. Γιὰ τὸν κριτικὸν τοῦ παρατηρητή, τὸ ἀριστοτεχνικὸν τέρμα, ὡς τὴν ὥρα, τῆς ἐργασίας αὐτῆς βρίσκεται στὸ ποίημά του «Τὸ Μοιρολόι τῆς ὁμορφῆς» 1927.

στό τεῦχος πού ἐτύπωσε στή μνήμη του ἡ **Λαογραφική Ἑταιρία τῶν Ἀθηνῶν** (3). Δὲν ἦρα καταλληλότερον τρόπο νὰ τοποθετήσω τ' ὄνομά του, παρὰ στὸν ὕμνο πού ὕψωσα μέσα στους «Βωμούς» μου, τῶν «Πατέρων» πού πρωτοστατοῦν στὴ νέα μας Ποίηση. Καὶ ἀποκλειστικά βλέποντας πρὸς τὴν ταπεινὴν ἐργασία μου, τονίζω πὼς εἶναι ὁ Πολίτης ἕνας ἀπὸ τοὺς εὐεργετικώτερους διδασκάλους μου μέσα στὸν ποικίλο καὶ τὸν πολυπρόσωπο οὐλισμὸ τῶν ἀνθρώπων, πού, ἢ δικαίως, ἢ ἕνεοι μὲ τὴν κάθε λογῆς φανερὴν ἢ μόλις αἰσθητὴν, μὰ ὄχι καὶ γιὰ τοῦτο λιγότερο ἀγαπημένη, μαεστρία τους, ὠδήγησαν τὰ βήματά μας. Οἱ διδασκαλοὶ. Ποιητὴς κανεὶς, δὲ φτάνει νὰ γεννηθῆ· πρέπει καὶ νὰ γίνῃ. Στὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» ἡ μεταβατικὴ περίοδος τῆς ποιητικῆς μας (μὰ τάχα καὶ τί δὲν εἶναι μεταβατικό;) μπορεῖ, ἀπὸ κάποια τῆς μεριά, νὰ δείχνεται ζωηρότερη, πολυσύνθετη. Γὰ λίγα τελευταῖα σύντομα λυρικά τοῦ Βαλαωρίτη, οἱ Στίχοι τοῦ Βικέλα, τὰ Παιδικὰ τοῦ Ἡλία Γανταλίδη, τὰ Τραγουδάκια τοῦ Γκαῖτε, ὁ Ἄινε, κάποια ποιήματα τοῦ Βιζυηνοῦ, εἶναι οἱ πιὸ μακρνοὶ καὶ οἱ πλέον ἔμμεσοι, πρωτόσχολοι, θὰ τοὺς ἔλεγα, τῆς διδασκαλίας. Κάποιο ἴσα μ' ἐδῶ ἀντιλάλημα, ὅμως ἀσθενικὸ κ' εὐκολόσβυστο, τῶν Παρνασσικῶν τοῦ Γαλλικοῦ Ἐργαστηριοῦ, πού ἀρχίζαν νὰ παραμερίζωνται στὸν τόπο τους ἀπὸ τὸν ὄρθρο τῶν συμβολιστῶν, ὅμως ἐδῶ ξάφνιζαν σὰν κάτι νεόβλαστο· τὰ ἴχνη τῶν Παρνασσικῶν δείχνονται περισσότερο σὲ κάποιο ἀνθισμα τότε τοῦ στιχουργημένου διηγήματος· κάτι σὰν πέρασμα τοῦ Corréc πού συγκινοῦσε τὸ Δροσίνη, σὰν ψιθύρισμα τοῦ πάντα ἀξιολατρεύτου μου Sully Prudhomme. Ἄλλ' ὅ,τι καὶ στὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» ζωηρότερα καὶ ζωντανότερα ἀπὸ ἄλλων ἐντυπώσεις σαλεύει, τοῦτο εἶναι ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Πολίτη. Ὅλη ἡ σειρά, ἢ κυρίως ὀνομαζόμενη μὲ τὸ γενικὸ τίτλο τοῦ βιβλίου καὶ μὲ τὰ «Τραγούδια τῆς λίμνης», παρ' ὅλη τὴν ἀνεξαρτησία πού δείχνουν στὰ κινήματά τους, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ πὼς κυλᾶν ἀπὸ τὴ μεγάλη λαογραφικὴ

πηγή. Γὰ συνταιριάζει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γλῶσσα καὶ ἀπὸ κάποια προσπάθεια γιὰ μιὰν ἀπλὴ καὶ σὰν οἰκογενειακὴ παράσταση, μὲ στίχους πού, ὅσο κι' ἂν στέκονται στὰ πόδια τους, πάντα σκοντάφτουν, ἀγύμναστοι, ἀκατέργαστοι (2)· παρ' ὅλ' αὐτὰ παρουσιάζουν κοινὸ γνώρισμα κάποιο παραδομένο, ἀνέκδοτο, μὰ πρόληψη, μὰ ἐνθύμηση τοῦ παλαιοῦ, ἕνα ἔθιμο, μὰ κάποιαν τοπικὴ συνήθεια, ἕνα ὄνειρο, ἕνα παιγνίδι, μιὰν ἀγάπη, πού τὴ θέση τῆς θὰ τὴν ἔχη στὴ Λαογραφία. «Γὰ δῶρα τῆς πρωτοχρονιάς», ὅλοι οἱ «Μῆνες», ὅλη ἡ σειρά τῆς «Λίμνης τοῦ Μεσολογγίου», «Ὁ Καθρέφτης τ' Ἀἰ Γιαννιοῦ», τὰ «Περασμένα Νυίτα», ἢ «Γέννηση τῆς Κόρης», τὰ «Νυίτα τῆς Γιαγιάς». Ὁ στίχος, ὁ σὰν προφητικὸς ριγμένος, πού ὅλο μου τὸ εἶναι τὸ αἰτιολογεῖ «Σὰς ἀγαπῶ κ' ἔχω ἀπὸ σὰς μιὰ δόξα νὰ ζητήσω, ὦ Στίχοι», εἶναι διπλονόητος. Δὲν εἶναι μόνον, ἀπόλυτα καὶ ἀπερίφραστα, οἱ στίχοι πού συμβολίζουν τὸ πάθος μὲ τὸ ὁποῖο θὰ δεθῆ ὅλη μου ἡ ζωὴ, ἀλλ' εἶναι καὶ «Οἱ στίχοι στὴν πατρίδα μου», στὴ μικρὴ πατρίδα, ἢ Ροῦμελη, τὸ Μισολόγγι, ἢ ἐπαρχία, τὸ χωριό, τὸ ντόπιο, ἢ Ρωμοσύνη, γιορτές, καθμερνές, τὸ πανηγύρι, ὁ ἀργαλειός, τὰ λογῆς ρωμαϊκά γνωρίσματα πού μὲ συγκινοῦν. Καὶ ἄλλ' σημεῖα θ' ἀξίζεν ἐδῶ, καὶ μὲ ὅλη τὴ συντομία, νὰ ἐξαρθοῦν. Γιατί δίνουν τὸ σύνθημα πὼς κάτι σπέρνεται προμηνώντας κάποια μεταστροφή πού ἀγάγια ἀγάγια θ' ἀνθίσῃ, στὴν ἰδεολογία μας, στὴν αἰσθητικὴ μας. Ἡ πατριδολατρεία. Πατριδολατρεῖς εἶμαι, ὄχι **ἐθνικιστῆς**· σιχαίνομαι καὶ τὴ λέξη καὶ τὴν ἐτικέτα. Τὸ

(2) Μέσα στὴν τελευταία περιπέτεια τοῦ Ψυχάρη «Κωστής Παλαμᾶς, Ἀλεξάνδρεια 1927», βρίσκουμε ἀναπτυσσόμενη καὶ τὴ γνώμη: Δὲν ἦρε στὰ ποιήματά μου οὔτε ἕνα στίχο κακό. Ὅλοι ἀξιοθαύμαστοι! Τ' ὀνομάζει «μοναδικὸ φαινόμενο στῆς ποίησης τὰ ἱστορικά». Τὸ συμπέρασμά του: γι' αὐτό, δὲν εἶμαι... ἀληθινὸς ποιητῆς. Ἄς φαντασθοῦμε μιὰ στιγμή, πὼς εἶναι συζητήσιμη, καθὼς τὴ θέτει, ἡ ἀξιοθρήνητη γνώμη. Κ' ἐδῶ τὸ φέμα. Στὸ ἔργο μου, ὅσο νὰ φτάσω στὴν ἐντέλεια λ. χ. τῶν δεκαπεντασύλλαβων τῶν «Βωμῶν» καὶ τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιλιᾶ», πέρασε ὁ στίχοι μου ὅλα τὰ σκαλοπάτια. Οἱ δεκαπεντασύλλαβοι, στὰ «Νυίτα τῆς Γιαγιάς», θὰ εἶναι γιὰ τὸ καλάθι, κ' ἐκεῖνοι τοῦ Ὑμνου τῆς Ἀθηνᾶς» μόλις ὑποφερτοί.

(1) Δελτίον Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τόμ. Ζ', Μνημόσυνον Ν. Γ. Πολίτου 1923.

ποίημα, πού προεξέρχεται στο βιβλίο μου, είναι «Τὰ δῶρα τῆς Πρωτοχρονιάς». Συνεχίζεται ἐκεῖ τὸ πατριωτικὸ ἰδιωματικὸ. Ἡ Μεγάλη Ἰδέα σ' ἔνα ἀνάγλυφο σκαλίζεται. Ἀλλὰ σχεδὸν τίποτε κοινὸ μὲ τὸν παραδομένο λυρισμὸ τῆς ἀθηναίας Σχολῆς, μὲ τὸ 21, ἐκπροσωπούμενο ἀπὸ τοὺς καπεταναίους καὶ τοὺς ἥρωες του πού συμβολίζουν τὴν ἐθνικὴν ἀκμὴ μέσα στὸν ξεπεσμό τοῦ τωρινοῦ. Τίποτε πού νὰ θυμίζει τὴ ρωμαντικὴ ἐλεγειογραφία, τὸ ἐπικὸ πλάτος, τὴ διδουραβικὴ τυμπανοκρουσία, τὴ δημοσιογραφικὴ στωμυλία τῶν προγόνων συναδέλφων μας. Ἡ Μεγάλη Ἰδέα, σὲ στίχους πού σὰ νὰ βιάζονται νὰ σωπίσουν, μὲ μιὰ κραυγὴ πού μισοβγαίνει, σὰ νὰ ξεραθῆκε σὶδὸ στόμα τους: «μὲ τὴν Ἀγάπη». Ἄλλος σημαντικὸς χαρακτηρισμὸς: ἡ ἐμφάνιση τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας (βλέπε, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, τὸ «Νιναούρισμα» καὶ τὸ «Σκυλογιάννη»), μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ θρέψῃ τὸ νέο λυρισμὸ ἀπὸ θέματα πού ἴσα, μὲ τότε δὲν ἔδειχναν, παρὰ κάποιες ἄγονες προσπάθειες δραματογραφῶν, σὶδὸ χαρτί, τῶν ποιητικῶν διαγωνισμῶν. Βρίσκεται τὸ σημειωματολόγιό μου μὲ τὸ γαλιζιὸ χαρτὶ παραγεμισμένον ἀπὸ ὑποθέσεις, θέματα καὶ ἱστορίες, κρατημένες ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Παππαρηγόπουλο, τὸ Σάθα, καὶ περισσότερο ἀπὸ τίς κηγές χρονογραφῶν, καθὼς ὁ Κεδρηνός, ὁ Μανιασῆς, ὁ Ἀκροπολίτης, καὶ ἄλλοι πού εἶχαν πέσει στὰ χέρια μου. Ἦτανε γιὰ κομμάτια καὶ ποιήματα ἐπικολυρικά. Ἀρχίζαν ἀπὸ τὸ χτίσιμο τῆς Πόλης καὶ ἀπλώνονταν ὡς τὴν Ἄλωση. Σχεδίαζαν καὶ ρίχνανε σημάδια. Ἐν' ἀπὸ αὐτὰ, σὶδὸ ἀπὸ τὰ 1886 ὄνειροπολούμενο προσκύνημα τοῦ Βουλγαροκτόνου στὸν Περθενώνα. Κι' αὐτὸ κ' ἐκεῖνα γραμμένα νὰ κατασταλιάζουν σὶδὸ ἀρχιτεκτονικὸ στεφάνωμα τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιλιά».

Τὸ ποίημα πού ἐπιγράφεται τῆς «Ἡλιογέννητης», παρ' ὅλο του τὸ λαογραφικὸ, κ' ἐκεῖνο, χρωματισμὸ καὶ τὴ συνικρασμένη πρὸς ἓνα νεανικὸ ἔρωτα ἀφηγηματικὴν ἀπλότητα, καθὼς τὸ ἀπειτοῦσε τὸ παραμῦθι, παρουσιάζει τὸ ἔξαιρετικὸ τοῦτο: τὸ παραμῦθι τῆς Ἡλιογέννητης συνεχίζει, βέβαια, τὴν ἐντύπωση πού εἶχε προξενήσει στὴν παιδικὴ φαντασίαν μου, πολὺν

καιρὸ πρὶν γίνῃ στὰ 1881 τὸ ποίημα, — τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Ἡλιογέννητης. Εἶχε πέσει στὰ μάτια μου, καθὼς ἐξεφύλλιζα τὰ φύλλα κάποιου περιοδικοῦ. Τὴν ἀναγκαστικὴ ποιητικὴ τροφὴ μου τὴν ἀποτελοῦσαν τότε, κατὰ μέγα μέρος, τὰ προϊόντα τῶν λογιωτάτων ποιητῶν τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐργαστηρίου, καί, πρὶν ἀκόμα μοῦ παρατεθῆ, ἀναστειλώνοντας τὰ γούστα μου, τὸ βαλαωριτικὸ τραπέζι⁽¹⁾. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Ἡλιογέννητης βρίσκεται σήμερον σὲ ὄλην του τὴν ἐπικολυρικὴ μεγαλειότητα μέσα στὶς «Ἐκλογές», πού ἐφιλοτέχνησε ὁ Πολίτης. Δύσκολα μπορεῖ νὰ ξαναῦρω τὸν εἰρημὸ γιὰ τὴν ἀναπαρίστασιν πού προξένησε στὴν παιδικὴ μου νοστροπία, μαζί καὶ ἀξεχώριστα, φαντασία καὶ καρδιά, ἐκεῖνο τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Κάποια ὄραματικὴ πόρτα μοῦ εἶχεν ἀνοιχθῆ διὰ πλατῆ, μέσ' ἀπὸ τὴν ὁποῖα κάποια βιάθη γεννοῦσαν τὴν ἔκσταση. Τὸ ὄραμα βραχύτατο, ἡ πόρτα γρήγορα ξανακλείστηκε. Ἀλλὰ ἡ ἀποκάλυψις ἔγινε. Τὸ ποίημα «Τῆς Ἡλιογέννητης» τοῦ 1881 εἶναι τ' ὄραμα μέσ' ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ σαρκῶνονταν στὰ 1900 «Οἱ Χαιρετισμοὶ τῆς Ἡλιογέννητης».

Ἐν' ἄλλο ποίημα τοῦ βιβλίου ἐπιγράφεται **Σολωμός**. Τὸ ἔκτακτο σὲ τοῦτο εἶναι ὅτι ἀπευθύνεται ὄχι στὸν ψάλτη τοῦ ὕμνου τῆς Ἐλευθερίας, πού ἦταν ἄλλως τε καὶ ἀναγνωρισμένος ἀπὸ τοὺς κάθε λογῆς γραμματισμένους τῆς ἐποχῆς, ἀσχετα πρὸς κάθε φιλολογικὴν ἀπόχρωση καὶ διάθεση, ὡς πινδαρικὸ κατόρθωμα. Παρ' ὅλο αὐτὸ τὸ ξεχώρισμα, ἀδιαφορία ἐπροντάνευσεν καὶ σιωπὴ ἐβιασίλευε — μὰ καὶ τὸν ὕμνον ἐλάχιστοι θὰ τὸν ἤξεραν — ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἀξία τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ μὲ ὄλη τὴν περὶφημὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἰακώβου Πολυλά καὶ τὴ σημασία τῶν ἀποσπασμάτων πού τοὺς εἶχε δοθῆ στὰ «Σωζόμενα τοῦ Σολωμοῦ». Στὸ ποίημά μου **Σολωμός** δοξάζεται ἀποκλειστικὰ ὁ ποιητὴς τῶν Ἀποσπασμάτων μὲ τὴν ἐπίκλησιν καὶ τὴν προσαιμογὴν στὴ δημιουργίαν του, ἑνὸς μύθου. Πρώτη φορὰ σὲ βιβλίον τοῦ 1886 τυπωμένο στὴν Ἀθήνα ἀπὸ ποιητὴ ἐκεῖ ἐγκαταστημένον καὶ θρεμμένον μὲ τὴν ἀθηναϊ-

(1) Βλ. Κ. Π. «Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης» 1921.

κὴ παράδοση πού κυριαρχοῦσε στὰ φιλο-
λογικὰ χρονικά τῆς ἐποχῆς, ὁ Σολωμός
τοῦ Ὑμνου παραμερίζεται μπροστά σ' ἕ-
ναν ἄλλο Σολωμό σὰν πρωτάκουστο. Ἴσως
τοῦτο θὰ εἶχε στὸ νοῦ του ὁ Πολυλάς, ὅταν
ἔγραφε πρὸς τὸ φίλο του: «Πρὸ πάντων
εὐγνωμονῶ πρὸς τὸν Ἡλιόμαϊν, διότι εἶναι
ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ἀπέδωκε τὴν ἀνίκου-
σαν θέσιν εἰς τὸν ἀληθῶς πνευματικόν
μου πατέρα, τὸν Σολωμόν» (1).

* * *

Πάντα κρατῶ στὸ νοῦ μου τὴν ἐλάχιστη
σταλαιγματιὰ κάποιας ποιητικῆς ἀξίας,
πίντ' ἀνέκρινης νὰ οἴσῃ δίψα, τὸ τίποτε
σχεδὸν πού θὰ παρουσιάζουν ἀξιοσημείωτο
τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου», ἀνί-
σως θὰ εἶχαν τὴν ἀπαίτηση νὰ καταλά-
βουν ὅποια θέση ἀνάμεσα στὰ προσόντα
πού δείχνει σήμερον ἡ ποίησί μας καὶ μὲ
ὅλα τῆς ἀκόμα πού τῆς λείπουν. Τὸ ἐν-
διαφέρον, πού θὰ ξυπνοῦν, ὑπάρχει, βέβαια,
στὴν ἱστορία των. Μᾶς λένε πὼς γεννιέται
κάτι, πού ἂν θὰ πάη μπροστά, ἴσως εἶναι,
σχετικῶς, καὶ πολύ. Ἴσως θὰ βρίσκονται
ἀκόμα καὶ ὑπολείμματα τοῦ παλιοῦ καιροῦ,
πού θὰ μπορῇ ἀθῶα νὰ ὑποστηρίξουν πὼς
τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» εἶναι ἡ
καλύτερη δουλειὰ πού κατώρθωσι ὡς τὴν
ῶρα. Ποῦ νὰ τοὺς περνᾷ ἀπὸ τὸ νοῦ
πὼς εἶναι σὰ νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς πὼς
τὸ παιδάκι πού ἀρχίζει νὰ κρατιέται στὰ
πόδια του περπατᾷ στερεώτερα ἀπὸ τὸ
γυμνασμένο στρατοκόπο! Μὲ τὴ φωτισμέ-
νη γνώμη πὼς οὐσία καὶ μορφή στὸ ποίη-
μα μπορεῖ προσωρινὰ νὰ χωρίζονται ἀπὸ
τὸ μελετητὴ γιὰ τὸ χημικὸ ἐξέτασμα, γιὰ
τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν ἑνὸς ἔργου, μὰ πὼς
ἕνα κάνουν γιὰ τὸν αἰσθητικὸ τιμητὴ, καὶ
πὼς ὁ στίχος κακοκάμωτος μὲ ὅλο τὸ

πλοῦτος μᾶς ιδέας πού ὑποβάλλει, δὲν ἀ-
ξίζει τίποτε, ἐκεῖ πού ὁ ἄσφογος ὁ στίχος
εἶναι, αὐτός, μιὰ πλούσια ἰδέα, μου εἶχε
περάσει ἀπὸ τὴ σκέψη νὰ τὰ παραδώσω
τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» σὲ νέαν
ἔκδοσιν, ξαναγραμμένα. Ἔτοιμα ἔκδοσιν πρα-
γματικῶς θὰ ἦταν ἄλλη, θὰ ἦταν κ' ἐκείνη
πρώτη. Θὰ ἔκανα ὅ,τι ἔχω κάμει γιὰ ὄρι-
σμένα μου ποιήματα, γιὰ τὸ «Τραγούδι
τῶν αἰώνων» στὴν «Πολιτεία καὶ Μονα-
ξιά», γιὰ τὸ «Γιὸ τῆς Χήρας» στὴ «Φλο-
γέραι τοῦ Βασιλιᾶ», γιὰ τὸν «Καποδίστρια»
στοὺς «Σκληροὺς καὶ Δειλοὺς Στίχους»,
γιὰ τὴν «Ὑπατία» τοῦ Leconte de Lisle
στὴν «Ξανατονισμένη Μουσική». Θὰ μὲ
παρακινούσε καὶ τὸ παράδειγμα ποιητῶν
καὶ ἀριστέων τοῦ ἐντεχνου λόγου πού πε-
ράσανε στὴ ζωὴ πλάθοντας καὶ ξαναπλά-
θοντας ἔργα τους. Γνωρίζω κάποια ὀνό-
ματα: Dehmel, Brownig, Flaubert, Clau-
del, Valery, Σολωμός, Παναγιώτης Σου-
τσοῦ, Κλέων Ραγκαβῆς. Ἀλλὰ εἶχα ση-
μαντικώτερα καὶ ἀναγκαιότερα νὰ πρα-
γματοποιήσω, καὶ ἡ ζωὴ δὲ θὰ μοῦ ἔφτανε
μὲ τέτοιες ἀργοπορίες. Τὰ «Τραγούδια τῆς
Πατρίδος μου» τελειώνουν μ' ἕναν ἐπίλο-
γο, ἀφιερωμένον στὸν Πέτρο Κ. Ἀποστο-
λίδη, τὸν ὕστερα Παῦλο Νιοβάνια. Μέσα
σ' αὐτὸν τὸν ἐπίλογον, ὁ ποιητὴς μὲ τὴ μα-
τιὰ καρφωμένη πρὸς τὰ βαθιὰ ἐνὸς καρ-
περοῦ γιὰ τὰ Ὁραῖα μας Ἰδέματα μέλ-
λοντος, πού θριαμβευτικῶς τὸ προσμένει,
εἶναι σὰ νὰ ὁμολογῇ μαζί καὶ νὰ δικαιο-
λογῇ τὴ φτώχεια τοῦ παρόντος. Τὸ ποίημα
τοῦτο, γραμμένον στὰ 1885, τὸ ἐξηγεῖ ὁ και-
ρὸς πού γράφτηκε, περισσότερο κάπως ἀπὸ
τὸ 1912, τὸ χρόνον πού ὁ ἀγαπητὸς μου
φίλος κύριος Π. Pernot, καθηγητὴς τῆς
νεοελληνικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστή-
μιον τῶν Παρισίων, τὸ ἀναφέρει στὸν ἐναρ-
κτῆριον λόγον του, εὐλογα, γιὰ νὰ ὑποδηλώ-
σῃ κάποια καθυστέρησιν στὴν προκοπὴ
καὶ στὴ φήμην τῶν νεοελληνικῶν γραμμιά-
των. Καὶ εἶναι γιὰ νὰ θυμηθῇ κανεὶς πὼς
ὁ Παῦλος Νιοβάνιας, πού τοῦ ἀφιερώνεται
ὁ ἐπίλογος, συγκαταλέγεται μ' ἐκείνους πού
τὸ ἔργον τους χρησιμεύει γιὰ νὰ φέρῃ πολὺ
σιμώτερα στὴν πραγματοποίησιν τὴ μελλον-
τικὴν αὐτὴν αὐτὴ προσδοκία (2). Τὰ «Τρα-

(1) Γράμμα πρὸς τὸν Αρσίνην, Μὲ τὴν εὐ-
καιρίαν πού μοῦ δίνεται' ἐδῶ χρόνος, μου κρίνω
νὰ τανύσω ὅτι τὸ πέραςμα τῆς ἑκατονταετηρί-
δος ἀπὸ τὸ χρόνον πού γεννήθηκε ὁ πρωτότο-
κος αὐτός υἱὸς τοῦ Σολωμοῦ, ἰσάξιος μὲ τὸν
πατέρα, χωρὶς κανενὸς εἴδους μνημόσυνο νὰ
τοῦ ὀργανωθῇ στὴν Κέρκυρα ἢ ἄλλου, καθὼς
ἐκεῖνο τοῦλάχιστο πού ἐγίνε μὲ τὴν πρωτοβου-
λίαν τῆς «Ἰονίου Ἀνθολογίας» γιὰ τὸ Μαρκου-
ρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Ἀνδρεάδη, -
καταισχύνει καὶ τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ἑλ-
λάδα.

(2) Στὴ «Revue de Paris» (Septembre 1928)

γούδια τῆς Πατρίδος μου», μόλις σὲ βιβλίο ἐκκυκλοφόρησαν, τὰ εἶχα σχεδὸν λησμονημένα. Ὁ νοῦς μου ταξίδευε σιὰ νέα μου ποιήματα, πὸν ἄλλα ὠνειροπολοῦσα καὶ ἄλλα εἶχα στὸ σκαρί. Γιὰ τοῦτο δέχθηκα μὲ ἀταραξία τὴν κριτικὴν στὸ «Ἄσιν» τοῦ φιλικίτου μου τότε Μιχαὴλ Μητσάκη, ποιῆ, καθὼς πάντα, βλέποντας ἔμπρὸς ἐκεῖνος, συνοδευμένος πάντα ἀπὸ τὸ δαίμονα, πὸν τὸν ἔφαγε! διγυγῆς καὶ ὑπέροχος, μὲ τὴ ροπή πάντα περισσότερο πρὸς τὴν κατάκριση, καὶ τυφλῆ, λιρὰ στὴν κριτικὴ, καὶ συνετή, ἔρριχνε ἀνάκρια στὸ ἄρθρο του τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ χιτυπήματά του. Καὶ κίνησε τὴν ἀπορία καὶ τοὺς θυμὸς ἀκόμη μερικῶν φίλων μου, ὀρολογητῶν καὶ τιμητῶν τῆς ὥρας, πὼς ἐξαικολοῦθοῦσα, ὕστερ' ἀπὸ τέτοια κριτικὴ, πὸν δὲν ἦταν, κάθε ἄλλο, καθαρὸ λιβάνισμα, νὰ συναναστρέφωμαι τὸ Μητσάκη καὶ νὰ συμπεριπατῶ μαζί του ὅμοια διαχνικώματα φιλικός. Ἄλλὰ μοῦ ἔφτανεν ὁ κύκλος τῶν θαυμασιῶν μου, ἀρκετῶν καὶ ἱκανῶν καὶ στὴ δημοσιότητα νὰ μοῦ ἱκανοποιήσουν τὴ φιλοδοξία, κ' ἂν τὴν εἶχα, γιατί ἀπὸ τότε αἰσθάνομαι πὼς μπορεῖ νὰ διδῶται σιὰ πρωτόβγαλτα σιχουργήματά μου περισσότερη προσοχὴ καὶ σημιοσία παρ' ὅ,τι ἀξίζαν. Τὸ γράμμα πὸν δημοσιεύω, στὴν ἀρχὴ, τοῦ Emile Legrand κρίνω λογικὸ νὰ τὸ συμπληρώσω μ' ἓνα σοιέττο. Φάνηκε στὴν «Πρόνοια» τοῦ Πειραιῶς σ' ἓνα τῆς ἔκτακτο φύλλο, δημοσιευμένο τὴν Πρωτοχρονιά τοῦ 1886. Ἐπιγράφεται «Τῷ ποιητῇ Κων. Παλαμᾷ ἐπὶ τῇ ἐκδόσει τῶν ποιημάτων του». Καὶ εἶναι αὐτό :

Ἄ ! τί καλὰ πὸν διάλεξε: τὴν ἀγιασμένη ὥρα, Φτεροῦγες εἰς τὰ πύρινα τραγούδια νὰ χαρίσης. Καὶ μὲ ἀστέρια ὀλόλαμπρα τὴ μυρωμένη χώρα Στὰ στήθια τὰ ἀθάνατα τὴ μάννα νὰ στολίσης. Χίλια καλῶς τὰ δέχθηκες, Πατρίς μου, τέτοια [δῶρα

ὁ κ. Louis Roussel τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Montpellier, στὴν πραγματεία του «La littérature de la Grèce moderne» χάραξε στοχαστικὰ τὴ φυσιογνωμία τῆς νέας μας λογοτεχνίας σὲ τρόπο πὸν ἀξίζει, μὲ τὴν ἐγγνωμοσύνη τῆς καὶ τὴ συνείδηση μιᾶς βαρεῖας ἀποστολῆς, νὰ τῆς ζυπνήση.

Ποῦ βγήκαν ἀπ' τὰ σπλάχνα σου ! Καὶ μὴ τὸ [λησμονήσης,
Ὁ, τι τραγοῦδι καὶ σπαθὶ σ' ἐκάνανε ὡς τώρα,
Μ' ὄλα τοῦ κόσμου τὰ στοιχεῖα μονάχη νὰ [νικήσης.

Εἶναι τῆς Νίκης μήνυμα αὐτὰ σου τὰ τραγούδια,
Μὲς στὸ χειμῶνα τὸ βαρὺ τοῦ Μάρτη χελιδόνι,
Κρατῶντας δάφνης πράσινης ἀμάραντα λου- [λούδια.
Μάννα τοῦ Ρήγα, βάλε τα στὸ στήθος σου [καμάρι,
Καὶ μὴ ξεχνᾶς πὼς τᾶσματα εἰν' τοῦ σπαθιοῦ [ἀκόνι!
Ἐσὺ γεννᾶς τὸν ποιητὴ καὶ αὐτὸς τὸ καλλιγράρι.

Ὁ ποιητὴς ὑπογράφεται μὲ τὸ εὐδαίκριτο ψευδώνυμο Soldat, πὸν συνήθιζε τότε νὰ δημοσιεύη τοὺς στίχους του. Τὸ ἀναδημ. αἰεὺν σήμερα ἐδῶ, γιατί, πρῶτ' ὄλα, εἶναι ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἀπαραίτητα, πὸν ἀποτελοῦν τὸν πρόλογό μου. Ἐπειτα, γιατί στὴ σύλληψη καὶ στὴν ἐκτέλεσή του εἶναι ἀπὸ τὰ πῶ εὐτυχημένα πὸν μποροῦσε ἡ Μοῦσα νὰ ὑπαγορεύσῃ σ' ἓναν τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου νέο ποιητὴ πὸν χαίροταν τὴν ἀρετὴ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἀκόμα, γιατί ἐπικυρώνει τὴν ἰδέα μου πὼς τὸ ἔφτανε ἡ περίστασις, κρίσιμη, νὰ παρατηρηθοῦν τὰ «Τραγούδια» μου στὴν ἐμφάνισή τους μὲ κάποιο ξεχώρισμα, ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους τότε κύκλους μας. Καὶ γιατί τὸ ποίημα μὲ σγχανεῖ, ἂν μοῦ τύχη κιμὰ φορὰ νὰ γλιστρήσουν ἀπάνου του τὰ μάτια μου καὶ κάπως κάτι νὰ μοῦ ψιθυρίξῃ, πὼς ἴσως ἐστάθηκε κατώτερος κάποτε ὁ ποιητὴς πὸν ψάλλεται ἀπὸ τὰ αἰσθήματα πὸν ἐνέπνεε. Τέλος, γιατί ἐλλίξω πὼς θὰ μοῦ συγχωρήσῃ τὸ ξανιάδομι τοῦτο τῆς νεηνικῆς ἀμαρτίας του, καθὼς ἴσως θὰ τὸ θεωρῆ, ὁ μεγαλόκαρδος ποιητὴς τοῖ, πὸν ἂν καὶ τοῦ ἐπανηγηρίσαμε πρὸ πέντε χρόνων τὰ πενηντάχρονα τοῦ γονίμου φιλολογικοῦ σταδίου του, δὲν ἔχω σήμερα τὸ θάρρος νὰ τὸ σημειώσω ὀλάκερο τ' ὄνομά του (1).

1 Σεπτεμβρίου 1931

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

(1) Τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου» ἐκδίδονται σὰ φωτογραφημένα καὶ μὲ τὴν ὀρθογραφία πὸν πρωτοφάνηκαν.

